

METEOROLOGISME AROMÂNEȘTI REFERITOARE LA TEMPERATURA ATMOSFERICĂ

NISTOR BARDU*

După cum am arătat în studiul nostru *Denotație și conotație în termenii meteorologici din aromână*, apărut în volumul *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*¹, în dialectul aromân există multe denumiri ale fenomenelor atmosferice care, din punct de vedere fonetic și semantic, se apropie, uneori până la identitate, de termenii corespunzători din dacoromână și din celelalte dialecte ale limbii române, meglenoromâna și istroromâna. Aceași caracteristică o vom găsi și în articolul de față.

De data aceasta avem în vedere termenii meteorologici care au în structura lor semantică seme referitoare la temperatura atmosferică. Ca și în studiul citat *supra*, vom releva și comenta aici sensurile denotative ale cuvintelor respective și, unde este cazul, și unele înțelesuri figurate. Sursele de bază consultate sunt și acum *Dicționarul dialectului aromân* al lui Tache Papahagi (DDA), *Dicționarul aromân (macedo-vlah)* al Matildei Caragiu Marioțeanu, lucrările lui Th. Capidan și Sextil Pușcariu dedicate aromânei, respectiv meglenoromânei și istroromânei, *Meglenoromâna azi* a lui Petar Atanasov și altele, după cum se va vedea. La toate acestea se vor adăuga elemente din propriile noastre cercetări asupra aromânei.

1. ARĂCOĂRE, s.f., pl. *arăcór^l*, frig, „froid”. T. Papahagi (DDA s.v.) precizează că această formă (cu *ă* median [subl. n.]) se întâlnește la I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, 1906 (p. 23) și trimite la forma *arcoăre*, care este mult mai răspândită, înregistrată de asemenea de Dalametra (p. 22, apud DDA).

ARCOĂRE, s.f., pl. *arcór^l* și *arcóru^l*, frig, „froid”. Din *Basme aromâne* reținem: *ună arcoari di carî li ngl'ață a omluî laea-l' nare* „un frig de-i îngheață omului biata-i nare” (P. Papahagi 1905: 170/29; *trimură de-arcoari* „tremura de

---

* Universitatea „Ovidius”, Constanța, Aleea Universității, nr. 1, România.

¹ Coordonatele acestei lucrări, care poate fi privită ca o contribuție de seamă a cercetătorilor ieșeni în lingvistica românească actuală: *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)*, volum coordonat de Cristina Florescu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, 712 p.

frig” (*ibidem*: 225/30); *creapă k'ètrili de-arcoari* „crapă pietrele de frig” (*ibidem*: 301/11) etc. Și Saramandu (2007: 397 s.v.) înregistrează forma *arcqári* la aromânii grămosteni și moscopoleni din Dobrogea. Aceeași formă am notat-o și noi la aromânii grabovari din Nisipari, în județul Constanța, și la Grabova, din districtul Gramsh, din Albania: *S-'éti apcqápi* „s-a făcut frig” (VB); *ε-arcqári ázá* „e frig astăzi” (TB).

Ceea ce necesită o anumită discuție legată de *arcqáre* (*azi* forma uzuală este *arcqári*) este forma fără *a* protetic. În „Glosarul” care însoțește textele cuprinse în volumul *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)* (1909), la cuvântul-titlu *arcoare*, Per. Papahagi face, în paranteză, următoarea afirmație: „(Se mai aude *răcoare, arucoare*)”, fără să dea însă vreun exemplu². În „Glosarul” său din *Protopiria*, Cavaloti înregistrează forma *rkoare (Fjalorët 1936: 497)*. Aceeași formă se întâlnește și în *Lexiconul* lui Daniil Moscopoleanul din *Învățătura introducătoare*³: *Furnica multu cupuseaste și adună serme tra se hărnească cându este rcoare și arătime* „Furnica se ostenește mult și adună fărămituri ca să se hrănească când este răcoare și frig” [subl.n.] (P. Papahagi 1909: 126/7).

În DDA, T. Papahagi, înregistrează chiar forma RĂCOÁRE, pl. *răcóri*, în exemplul *când nî-eáste răcoáre* „când îmi este frig”, preluat de la autorii A.J.B. Wace și M.S. Thomson, *The Nomads of the Balkans...*, 1914. Ne punem întrebarea dacă o asemenea formă, înregistrată o singură dată, este autentică și corespunzătoare realității lingvistice cunoscute de autorii respectivi sau este o notație impresivă, fără corespondent real. În ceea ce ne privește, în cercetările noastre de până acum, noi nu am auzit rostirea *răcqáre*. – lat. **recor, -orem*⁴.

Derivate:

ARCURÁRE, s.f., pl. *arcurárⁱ*, răcire, „action de (se) refroidir, de prendre froid”. T. Papahagi, precizează că a preluat această formă de la Dalametra (22) și Nicolaide (27) (cf. DDA s.v.). De la aceiași autori, T. Papahagi preia și forma de participiu ARCURAT, -ă, pl. ARCURAȚ, -ate, fără alte precizări. În cercetările noastre la aromânii moscopoleni, în special la cei din Grabova, am întâlnit asemenea forme, pe care le-am considerat forme flexionare obișnuite.

ARCURED^U, vb. I (*arcurájⁱ -at, -are*), a răci, „(re)refroidir, prendre froid”; *arcură k'irólu* „s-a răcit vremea” (DDA s.v.). La aromânii din Grabova ajunși în România: *s-arcurí nafqárá* „s-a răcorit afară” (VB); < *arcqáre* (cf. DDA s.v. *arcuredz^U*).

ARCURÓS, -oásă, pl. *arcurósⁱ*, *arcuroáse*, „friguros”, „1. Frileux, glacial; 2. Qui a froid”. Dintre exemplele contextuale date de T. Papahagi (DDA s.v.),

² Fiind aromân pindean, Per. Papahagi consideră probabil că formele din graiul său pot fi privite drept forme standard și de aceea cuvântul *rcoare*, fără *a* protetic, este trecut în „Glosarul” său (1909) la litera A, și nu la R. Noi am arătat, relativ recent, că la aromânii moscopoleni și fărșeroți, *a* protetic este mai rar decât în graiurile celorlate grupuri de aromâni (cf. Bardu 2004: 77–78).

³ În original, *Εισαγωγική διδασκαλία* (cf. P. Papahagi 1909: 105, 107).

⁴ În DEX s.v. „etimologia dată este: din *rece*, această formă fiind rezultatul în limba română a latinescului *recens*” (s.v. *rece*).

reținem: *k'irólu erá arcurós* „timpul era răcoros”; *om arcurós* „om friguros”; *arcuroásile furtúní* „friguroasele furtuni”.

Etimologia: *arcqáre* (DDA s.v.).

2. ÁVRĂ, s.f., fără pl., adiere, „zéphir, brise, fraîcheur, aisance” (DDA s.v.): *Apoea trapse un vimtu lișor-lișor, nă avră mușată și ună cîte ună frî'ndîle s-arupeá și cădeá dipre alumák'í* „apoi veni un vânt ușor-ușor, o adiere frumoasă și una câte una frunzele se desprindeau și cădeau din ramuri” (P. Papahagi 1905: 316/ 26–27). Apropierea sinonimică între *ávră* și derivatul *adil'cáre* „brise”, provenit de la *adil'í*⁵ este pusă în evidență de T. Papahagi în exemplul *lișór adile ávra* „ușor adie zefirul” (DDA, s.v. *adil'í*). În DIARO, la s.v. *adiere*, nu se menționează alături de *adil'eari*, pl. *adil'eri* și sinonimul *ávră* deși, între sensurile și nuanțele de sens ale lui *adiere*, autoarea include, între altele, „adiere (de frunză/aer)”, „adiere; boare”, „respirație/suflare”⁵.

La aromânii moscopoleni din Grabova am înregistrat: *Ajá, Elbasán, vęápa e cpqári mápi, acó, Gpęáva, tu múnti, e ávpă vęápa* „aici în Elbasan, vara e căldură mare, acolo, la Grabova, la munte, adie vântul (e mai răcoare)” (VT).

Th. Capidan (1932: 147–148) citează lexemul *ávră* în clasa termenilor „cu înțelesuri variate”, din categoria cuvintelor moștenite din latină care lipsesc din dialectul dacoromân.

Sub forma *áura*, cu *a* accentuat în poziție inițială, cu aceeași semnificație („adiere, răcoare”), cuvântul există și în meglenoromână: *Vini áurá* „vine răcoare” (cf. Capidan 1936: 29); vezi și derivatul adjectival *aurós* (*ibidem*); cf și *aurá* (Atanasov 2002: 42).

Etimologia: lat. *aura* (cf. DDA s.v.).

3. CÁLDU, *cáldă, cáldă, cálde*, adj., *cald*, „1. chaud; 2. riche”. O primă atestare scrisă a acestui adjectiv se află la Daniil Moscopoleanul și se referă la proprietatea unui obiect: ... *și se pitreți caldă g'elă la lánđiți tra se s-lardă părinți'lí atei* „și să trimiți mâncare caldă ca să fie iertați părinții tăi” (P. Papahagi 1909: 129/8); *caldă ș-uscată* (P. Papahagi 1905: 28/13–14); *s-vîndi ca pânea cáldă* „se vinde ca pâinea caldă” (DDA s.v.); *pâhîli suntu caldi* „pâinile sunt calde” (DIARO: 167).

În DDA s.v. *cáldu* și în DIARO s.v. *cald* nu avem nicio referire la temperatura atmosferică. Există însă în „Glosarul” lui Per. Papahagi: *tręatsi un vimtu caldu* „trece un vânt cald” (P. Papahagi 1905: 1).

Sensul conotativ de „bogat” al adjectivului *cáldu* este atestat deopotrivă de T. Papahagi (DDA s.v. *ded di om cáldu* „am dat de om bogat”) și de Caragiu Marioțeanu (DIARO s.v.): *esti caldu omu, s-veadi* „este cald omul (= la buzunar)/este bogat, se vede”; *s-vă spun ună caldă-caldă* „să vă spun una foarte caldă”.

⁵ T. Papahagi și Matilda Caragiu Marioțeanu par să considere că sensul principal al lui *adil'í* este „a respira, a sufla”, „respirer, vivre”. În graiul moscopolean din Grabova cercetat de noi, nu am înregistrat până în prezent termenul *adil'eri* ca sinonim pentru *ávră* (*avpă*).

Pentru meglenoromâni, Petar Atanasov atestă formele adjectivale *cald* (2002: 132, 198, 207, 281), *căldă* (*ibidem* 208), *căldi* (*ibidem* 208), *căldu* (*ibidem* 185, 198, 207, 281), *căldu* (*ibidem* 208), *căldă* (*ibidem* 208). Th. Capidan (1936: 55) notează și sensul figurat „bogat” pentru *cald*, -ă.

La istoromâni, Sextil Pușcariu (1929: 105) înregistrează formele *căd*, *cădo*, *cad* și *coad*. Pușcariu (1929: 183) menționează: „opus lui *căd* = *râțe*”. La Neiescu (2011: 173–174) întâlnim o mulțime de exemple cu formele *căd*, *cad*, *coad*; f. *căda*, *căde*, *cade*, *cadă*, *coadă*; n. *cădo*. Dintre acestea, cu sensul referitor la căldura atmosferică, reținem: *Cân vire măi căd*, *atunče la și hârbātu ostriję* „când se face mai cald li se tunde și spatele”; *Crudo căd* „foarte cald”. Cu valoare de adjectiv: *Căde zile* „zile fierbinți”. Cu valoarea de substantiv: *Tot ârs-a de căd* „s-a pârjolit totul de căldură”.

Etimonul: lat. *caldus* (cf. DDA s.v.) < lat. *calidus* (cf. DEX s.v. *cald*).

4. CĂLDURĂ, s.f., pl. *căldură*ⁱ, căldură; „1. chaleur; 2. fièvre” (DDA s.v.): *Marțul deadi un soari dulți ș-caldu, ș-creapă ș- k'étrili di căldură* „Martie a dat un soare dulce și cald, să crape pietrele de căldură” (P. Papahagi 1905: 302/24–25). Constatarea *Auá avém mări căldură*ⁱ, notată de T. Papahagi în DDA s.v., sau varianta, *Auá avém călduri mări veára* „aici avem călduri mari vara”, le-am auzit frecvent în călătoriile noastre la aromânii din Balcani. În DIARO, Caragiu Marioțeanu înregistrează forma actuală *căldură*, în care s-a produs metafora *ă* medial și final > *â*: *nu-i căldură nafoară* „nu-i cald afară”; *acâțarâ căldurili* „au început căldurile”. Aceeași formă este înregistrată și de Saramandu (2007: 22/13–19) în Dobrogea, la aromânii grămosteni di Sarighiol de Deal: *gâđoáfa [...]* *țânța ma căldură* „flanela de corp ținea mai cald”. Tot la aromânii grămosteni, de data aceasta, din Râmnicu de Jos, autorul a notat o formă mai veche, cu *ă* final păstrat: *cându ęară căldură* „când era cald” (*ibidem*: 44/8).

La scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea, forma *căldură* se găsește numai în „Glosarul” lui Cavaloti: *kěldurě* (Fjalorët 293). Dublul *ll* ar putea reda aici consoana lichidă laterală velară *l*.

Pentru sensul „fièvre”, reproducem exemplul lui T. Papahagi din DDA s.v.: *fičórlu ári căldură* „băiatul are temperatură”. În DIARO (s.v. *căldură*): *niču ari călduri* „micul/copilul are călduri”.

Derivate: CĂLDURÓS, -oásă, pl. *căldurós*ⁱ, -oáse, „călduros”, „chaud”. Precizând că acest derivat este înregistrat în dicționarele autorilor I. Dalametra (*Dicționar macedo-român*, 1905), Ștefan Mihăileanu (*Dicționar macedo-român*, 1901) și Constantin Nicolaide (*Dicționar etimologic al graiului cuțovlah*⁶, 1909), T. Papahagi dă un singur exemplu de întrebuițare a acestuia, sursa fiind, probabil, el însuși: *udălu eáste căldurós* „camera este călduroasă” (DDA, s.v). Concluzia pe care o putem desprinde este că adjectivul respectiv

⁶ Numele în original al autorului Constantin Nicolaide și al dicționarului său sunt în limba greacă (vezi T. Papahagi 1974: 1393).

pare să nu aibă o întrebuințare frecventă în aromână. Caragiu Marioțeanu (2007: 197) notează două exemple: *strániu căldurosu* „strai/haină călduros/călduroasă”; *casâ călduroasă* „casă călduroasă”. Saramandu (2007: 138/1–2) înregistrează numai o singură dată forma feminină, la aromânii dobrogeni din localitatea Camena: *călduroáse: câ ęarâ lócurli călduroáse-acló* „căci erau locurile călduroase acolo”. Această stare de fapt ne determină să ne gândim că adjectivul *căldurós* ar putea fi un dacoromânism intrat în dialectul aromân fie după înființarea școlilor și a bisericilor românești pentru aromânii din Balcani, fie după venirea lor în România.

Etimologia. După T. Papahagi, ar. *cădúră* provine din lat. **cal(i)dura*. Conform DEX, pentru dr. *căldură*, etimonul este lat. pop. *caldura*. În ce ne privește, credem că acest din urmă etimon este valabil și pentru forma din aromână.

Pentru meglenoromâni, Petar Atanasov atestă formele adjectivale *cald* (Atanasov 2002: 132, 198, 207, 281), *căldă* (*ibidem*: 208), *căldi* (*ibidem*: 208), *căldu* (*ibidem*: 185, 198, 207, 281), *căldu* (*ibidem*: 208), *căldă* (*ibidem*: 208).

5. CĂLOÁRE, s.f., pl. *călór¹*, căldură, „chaleur” (DDA s.v.). Este o variantă fonetică a lui *cărqáre*. Definiția dată de Per. Papahagi (1905: 560) este mai precisă: „căldură mare, prea cald”. Pe lângă menționarea prezenței acestei forme în dicționarele Dalametra, Nicolaidu și Mihăileanu, T. Papahagi (DDA s.v.) dă un exemplu din Per. Papahagi (1905: 302/25–26): *tu arýia căloárilor di veárâ* „în toiul căldurii de vară”. Adăugăm la acesta: *Aclò úu mi duțeám, me-acăță nă căloare, nă dugoari, că nu șteam úu s-nî-aflu loclu* „acolo unde mă duceam m-a prins o arșiță, o dogoare, de nu știam unde să-mi găsec locul” (P. Papahagi 1905: 103/7–8); *Erâ tu mburita căloarilei* „era în toiul⁷ arșiței” (*ibidem* 208/28); *Fuđirâ, fuđirâ, vearâ k'irò, căloari mari, calea cîmpu uscat...* „merseră și merseră, pe timp de vară, arșiță mare, drumul, câmp uscat...” (*ibidem*: 293/14) etc. Th. Capidan (1932: 148) menționează de asemenea *călqare*, în paranteză, alături de *cărqare*, considerat, probabil, forma principală. Caragiu Marioțeanu (DIARO: 197 s.v. *căldură*) citează forma *căloare*, preluată de la Per. Papahagi (1905), pe care o consideră o variantă regională.

Înainte de a glosa pe marginea termenului în cauză, Per. Papahagi precizează că acesta este propriu aromânilor din Epir (1905: 560 s.v.). La fel a procedat mai târziu T. Papahagi în DDA (s.v.), unde face mențiunea „(sud)”. Și Saramandu (1972: 103) atestă forma *călqári* „zăduf, arșiță” la aromânii pindenii din Tariverde și Techirghiol, din Dobrogea, precizând că este un fonetism pindean, rezultat în urma metafoniei *r : l*. Concluzia care se impune este că avem a face cu o formă regională. Din exemplele date de Per. Papahagi și de Nicolae Saramandu reiese că

⁷ La aromânii moscopoleni din Albania, precum și la grabovarii din Nisipari, județul Constanța, substantivul *mburita* nu are sensul de „toi”, ci de „sfârșit, fine”. În DDA, această semnificație apare la forma *burită* (s.v.).

această formă, în care s-a produs un fenomen de disimilare ($l > r$)⁸, era destul de frecventă în sud⁹.

Foarte interesant ni se pare faptul că forma *căloări* „căldură” este atestată de Th. Capidan și pentru meglenoromâni: *Junsiră ăn comp [...] ra mult căloari* „ajunseră în câmp [...] era multă căldură” (Capidan 1936: 56). Vezi *infra*, *căroăre*.

6. CĂROĂRE, s.f., pl. *cărór*¹, căldură, arșiță, „chaleur excessive”. Despre această formă, T. Papahagi precizează că este specifică graiului aromânilor nordici (DDA s.v.). Este unul dintre cuvintele cele mai citate în studiile de specialitate, atunci când este vorba de termenii din limba latină păstrați în dialectul aromân, dar dispăruți în dacoromână. Dintre sursele menționate în DDA, reproducem forma din „Glosarul” lui Cavalioti, preluată însă, cu grafia corespunzătoare, din Fjalorët (1936: 398): *këroare*. Per. Pahagi o semnalează în „Glosarul” din *Basme aromâne* (1905: 582), făcând mențiunea „(Mac.)”, fără să dea niciun exemplu și trimițând la forma CĂLOĂRE, frecventă în graiul aromânilor din Epir (vezi *supra*). Saramandu (1972: 104) înregistrează forma *curqări*, la grămostenii, fărșeroții și moscopolenii din Dobrogea, în 6 puncte de anchetă. Noi am notat forma *crqări*, cu *ă* sincopat, la Grabova, în Albania (TB) și *cpqápi*, cu *r* uvular (ρ) la Grabova (DB, VT) și la grabovarii din Nisipari (VB)¹⁰.

Etimonul: lat. *calorem* (cf. DDA s.v. *căroăre*).

7. DUGOĂRĂ, s.f., pl. *dugór*¹, dogoare, „chaleur vive, ardeur”. La Per. Papahagi (905: 103/7–8), *dugoári* apare împreună cu *căloári*: *me-acăță nă căloare, nă dugoari, că nu șteam ău s-nî-aflu loclu* „m-a prins o arșiță, o dogoare, că nu știam unde să-mi găsesc locul” (1905: 103/7–8; vezi *supra* *căloăre*). La T. Papahagi (1922: 342), exemplul dat este preluat dintr-o povestire cultă și privește dogoarea emanată de foc: [...] *fleaca se-anălța ma mare di ună boie, dugoarea dădea di-aúa ș-naparti* „flacăra se înălța mai mare de un stat de om, dogoarea se întindea de-aici până departe”. În DIARO (412 s.v. *dogoare*) Caragiu Marioțeanu notează și exemple în care conținutul semantic se referă la căldura atmosferică: *dugoi-i nafoară* „dogoare-i/arșiță-i afară”. Exemplele sunt puține,

⁸ Nicolae Saramandu consideră că în schimbarea *căroăre* : *căloăre* „trebuie admisă și o contaminare cu termenul *căldură*” (1972: 104, nota 8). Aceasta este și părerea noastră, și anume că avem a face cu un fenomen de disimilare.

⁹ Totuși, întrebarea care s-ar putea pune este dacă, în graiul aromânilor din sudul Peninsulei Balcanice, *l* intervocalic din cuvintele latinești moștenite în protoromână a avut parte de un tratament oarecum diferit față de protoromâna din nord, în sensul că acesta nu s-a rotacizat totdeauna în poziție intervocalică. Astfel, *căloăre* ar păstra pe *l* din etimonul latinesc *calorem*. Clasificarea aromânilor în nordici și sudici, făcută de T. Papahagi (1932: 11–12; DDA: 19 și *passim*), ar părea astfel a nu fi lipsită de o anumită bază lingvistică și din acest punct de vedere. Istoricii limbii române (vezi Vasiliu 1968: 114–115; Rosetti 1968: 377; Ivănescu 1980: 205, autorii ILR: 208 ș.a.) nu iau în seamă o asemenea ipoteză. O discuție pe această temă, dar având în vedere mai multe fapte de limbă similare, în măsura în care acestea există, ar putea face obiectul unui alt studiu.

¹⁰ Fenomenul sincopării vocalelor neaccentuate este frecvent în graiul aromânilor moscopoleni, vorbit atât în Albania, cât și în România (Nisipari) (cf. Bardu 2004: 172–174).

probabil pentru că, atunci când este vorba despre fenomenul meteorologic al „arșiței”, aromânii folosesc mai degrabă echivalentul *cărqare*. Aromânii moscopoleni din Nisipari cercetați de noi folosesc *dugqári* mai ales când se referă la căldura generată de foc sau de soba în care s-a făcut focul.

Petar Atanasov (2002) nu înregistrează această formă.

Din aceeași familie lexicală fac parte verbul DUGURÉSCU „a dogori”: *soarili/soba dugureaști* „soarele/soba dogorește” (DIARO: 412), precum și derivatele DUGURÍRE, s.f., pl. *dugurírí* „dogorâre”, DUGURÍT, -*tă* adj. part. „dogorit” și DUGURÓS, -oásă, „dogoritor”, adj. (DDA: 504), forme pentru care în dicționarele și lexicoanele citate avem destul de puține exemple.

În ceea ce privește etimologia, în DDA s.v. *dugurésca*, T. Papahagi notează: < vsl. *dogorëti*. Pentru dr. *dogoare*, DEX arată că provine de la vb. *dogori*, care a intrat în dacoromână din bg. *dogorja* și/sau din sb. *dogoreti*.

8. ĐER, s.n., pl. *đerurí*, ger, „froid glacial, froidure”. Se află înregistrat în dicționarele Dalametra și Nicolaidu (cf. DDA s.v.). Din Per. Papahagi reținem: *A trea-zi, strease un frig și un đer di s-alik'â mîna di h'er* „a treia zi îi prinse un frig și un ger de li se lipea mâna de fier” (P. Papahagi 1905: 170/30–31); *tora-i k'irò earnă, đerlu și virverlu ngl'eață h'eli tu pí'ntica mumîilor* „acum e vreme de iarnă, gerul și viforul îngheață mieii în pânțele mamelor” (*ibidem*: 301/37–38). Tache Papahagi nu-l înregistrează în glosarul *Antologiei* sale din 1922 și nici Th. Capidan (1932) nu-l include în „Indicile” său. Termenul nu se află în textele din *Aromâna vorbită în Dobrogea* a lui Nicolae Saramandu (2007)¹¹. De asemenea, nici Petru Neiescu (1997) nu-l înregistrează. Noi nu l-am auzit în graiul moscopolean cercetat până în prezent, în România, la Nisipari, și în Albania, cu precădere la Grabova (Greava). Toate aceste constatări ne îndeamnă să credem că *đer* este un cuvânt regional, mai puțin răspândit chiar și în graiul aromânilor pindeni unde a fost înregistrat. Petar Atanasov (2002) nu-l semnalează.

Etimologia: lat. *gelu* „gelée, grand froid” (cf. DDA s.v. *đer*; aceeași etimologie și pentru dacoromână, cf. DEX s.v.).

9. FRIG, s.n., pl. *frígurí*, frig, „froid”. Termenul este înregistrat de autorii de dicționare aromânești de la începutul secolului al XX-lea (Mihăileanu, Dalametra, Nicolaidu) (cf. DDA s.v.). Prezența acestui lexem în aromână este oarecum uimitoare. T. Papahagi (DDA) precizează că *frig* „e viu în sudul Pindului, în regiunea *Rí'úlu-álbu*” (Aspropotam). Așa fiind, ne surprinde faptul că, în *Basme aromâne*, Per. Papahagi nu dă decât un exemplu, citat de noi *supra* la glosa cuvântului *đer* și pe care îl reproducem și aici: *A trea-zi, strease un frig și un đer di s-alik'â mîna di h'er* „a treia zi îi prinse un frig și un ger de li se lipea mâna de fier” (P. Papahagi 1905: 170/30–31). Un alt exemplu dat în DDA provine din *Literatura*

¹¹ În ceea ce o privește pe Matilda Caragiu Marioțeanu, ea nu a ajuns cu *Dicționarul* său (2007) la litera Đ.

poporană a aromânilor a lui Per. Papahagi (1900: 680): *acățã țărna cu frıglu și cu néurıle* „a început iarna cu frigul și cu zăpezile”. Saramandu (2007: 127/27) notează forma *frig* la aromânii grămosteni din Dobrogea (localitatea V. Alecsandri): (*măcărăea*) *u bađ la frig* „(măncarea) o pui la rece”. În acest caz credem însă că avem a face cu o influență dacoromânească, cu un neologism intrat în vocabularul subiectului respectiv. Noi am notat forma *frig* în munții Pindului, la Metsovo (Aminciu), la Gheorghii Platari¹², în a cărei vorbire, în funcție de situația de comunicare, termenul este curent.

Cuvântul *frig* există și în meglendoromână, unde face parte din fondul lexical de bază: *Si feasi noaptea și dintru că ra frig, nu puteau* „se făcu noapte și fiindcă era frig nu puteau” (Capidan 1936: 130). Capidan notează și derivatele *prıfrig* (*pri-frig*) „frig mult” și *zăfrig* (*ză-frig*) „început de frig”: *Tea seară fost-au zăfrig* „în acea seară a fost început de frig”. Reținem și forma *frıgurea* cu sensul de „Gerilă”: *Io sam frıgurea* „eu sunt Gerilă” (*ibidem*). Vezi și Atanasov (2002: 82, 281).

În istroromână, pentru *frig*, ca nume de stare a temperaturii atmosferice, Sextil Pușcariu trimite la cuvântul *răce* (1929: 130): *iarna căsta va fi răce* „iarna aceasta va fi frig” (*ibidem*: 186). Cf. și Sârbu, Frățilă 1998: 264.

Etimologia este aceeași pentru toate dialectele românești sud-dunărene, ca și pentru dacoromână: lat. *frigus* (cf. DDA; Atanasov 2002: 281; DEX s.v.).

10. NĂDÚF, s.n., pl. *nădúfur*ⁱ, năduf, zăpușeală, „chaleur étouffante”. Exemplul dat de T. Papahagi, *nădúflu dit k'eptu* „sufocarea din piept” (DDA s.v.), privește, după cum vedem, starea de sănătate a omului, precizată în definiția în franceză „suffocation”. Pentru semnificația referitoare la temperatura atmosferică, deși enunțată în această definiție, autorul trimite la sinonimul *zădúh* (vezi *infra*). Saramandu (2007) nu-l înregistrează. În ceea ce ne privește, noi l-am auzit la aromânii moscopoleni din Nisipari cu referire la boală (astm), considerându-l, mai degrabă, un dacoromânism.

În legătură cu etimologia, T. Papahagi (DDA s.v.) consemnează bg. *naduhvamŭ* pentru sensul „remplir en soufflant” și sb. *neduh* pentru „asthme”. Pentru forma din dacoromână, DEX dă sl. *naduch.

11. VIRVÉR, s.n., pl. *virvérur*ⁱ, ger mare, „froid glacial”. Un fel de definiție a sensului cuvântului este exemplul *arcoáre máre, virvér* „frig mare, ger”, citat în DDA (s.v.) după revista „Lumina” (I, 1903: 171). La Per. Papahagi (1900: 816) avem *cripa kétrili di đer ș-di virvér* „crăpau pietrele de ger și de geruială”, care clarifică și mai bine sensul cuvântului. În *Basme* însă, Per. Papahagi (1905: 734 s.v.) dă pentru *virvér* definiția „vifor, crivăț”, pe care o susține cu exemplul *đerlu și*

¹² Gheorghe Platari-Tzimă este un pasionat al istoriei și al culturii aromânilor din Balcani, în general, și în special al trecutului glorios al localității sale natale Aminciu (Metsovo), din Grecia. Faima acestei localități din Munții Pindului se poate compara cu istoria celebrei Moscopole, din Albania. Între altele, Gheorghii Platari este editorul unui important corpus de documente referitoare la Aminciu.

virverlu ngleață neli tu pi'ntica mumînilor, citat în DDA și transpus de T. Papahagi astfel: „gerul și viforul (crivățul) îngheață mieii în pânțelele mamelor”. Așadar, la definiția „ger mare” menționată imediat după titlu, trebuie să adăugăm și „vifor, crivăț”, care nunțează în plus câmpul semantic al acestui termen. Sensul de „viscol” reiese din exemplul: *ună arcoäre, un virvér nă čiuleá urécl'ile* „un frig, un viscol ne biciuia urechile” (DDA s.v. *virvér*).

Valoarea conotativă a lui *virvér* o întâlnim în exemplul *aéstă nu-ı dureäre, ăásti virvér*, „aceasta nu-ı durere, e durere acută, care te face să te cutremuri”, pentru care T. Papahagi (DDA s.v.) nu precizează nicio sursă. Credem că autorul citează acest enunț din propria vorbire.

Din lucrările consultate de noi, trebuie să remarcăm că *virvér* nu este înregistrat la aromânii din Dobrogea, în majoritate grămosteni (cf. Saramandu 2007), nici la aromânii fărșeroți și nici la cei moscopoleni. Th. Capidan nu-l înregistrează în „Indicele” său din *Aromânii* (1932: 574), dar menționează verbul *virviredzű* în comentariul asupra etimologiilor stabilite de Per. Papahagi în studiile sale asupra dialectului aromân (*ibidem*: 115–118).

T. Papahagi nu dă etimologia substantivului *virvér*, considerând probabil că acesta este un derivat regresiv al verbului *virvirédzű* „înfiora, cutremura”, „être secoué par des douleurs aiguës ou des frissons de peur, d'épouvante”.

Pentru *virviredzű*, etimonul dat de Per. Papahagi este lat. *verbero*, *-äre* (apud Capidan 1932: 116); cf. și DDA s.v.; vezi și *virviredzű* „simt durere acută din cauza unei bătăi sau a frigului” (Capidan 1932: 432). La glosa lui *virvirédzű* (DDA s.v.), T. Papahagi citează etimologia lui Per. Papahagi (lat. *verbero* „battere de verge”), dar, influențat de Chr. Geagea (1931: 219), trimite și la gr. *βιββιρίζω* „craindre, s'épouventer”. Geagea (*ibidem*) precizează că termenul respectiv cu semnificația „țip de durere, mă vaiet de durere, de groază” este „uzitat la sud”. Așa se explică, din punctul nostru de vedere, absența lui *virvér* în celelalte teritorii balcanice locuite de aromâni.

12. ZĂDÚH, s.n., pl. *zăduhúr^l*, zăduf, zăpușeală „chaleur etouffante, suffocation”. Exemplul dat aici pentru sensul meteorologic este preluat din *Calendar aromânesc pe anul 1911: un zădúh s-nu poț s-leaı anásă* „o zăpușeală să nu poți să respiri” (apud DDA s.v.). Per. Papahagi înregistrează forma în „Glosarul” său (1905 s.v.) fără să dea niciun exemplu. La Saramandu (2007) nu se regăsește. Nici noi nu l-am auzit în cercetările noastre.

Variante fonetice, fără alte precizări de sens: ZĂBÚH, s.n., și ZUDÚH, s.n., în *Dicționarul* lui Mihăileanu; forma *zăbuh* este atestată și de Evanghelu Boga (cf. DDA s.v.). Pentru meglenoromână, Atanasov (2002: 57, 187) înregistrează *zădúu* doar cu sensul de „astmă”.

Etimologia: < bg. *zaduhű* „touffeur, movaise haleine”: 1. „atmosferă sufocantă, dogoare”; 2. „respirație rea”.

Concluzii

Din cele prezentate *supra* reiese cu prisosință ideea exprimată în scurta noastră introducere a acestui articol, că și meteorogismele aromânești referitoare la temperatura atmosferică, unele dintre ele regăsindu-se și în meglenoromână și istroromână, demonstrează unitatea dialectală a limbii române. De aceea considerăm că un studiu cuprinzător asupra acestui subsamblu lexical din aromână ar aduce și alte dovezi privind caracterul unitar al protoromânei din care s-au desprins în timp dialectele istorice ale limbii române.

BIBLIOGRAFIE

- Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, București, Editura Academiei Române.
- Bardu 1994 = Nistor Bardu, *Limba scriitorilor aromâni de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Cavalioti, Daniil, Ucuta)*, Constanța, Ovidius University Press.
- Capidan 1932 = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Imprimeria Națională.
- Capidan 1935 = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III. *Dicționar meglenoromân*, București, Imprimeria Națională.
- Fjalorët 1936 = *Fjalorët Protopapë Kavalljoti*, Botimet e revistës „Leka”, Botimi 8, Shkoder.
- Geagea 1931 = Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromân*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”.
- Neiescu 2011 = Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, vol. I, A–C, București, Editura Academiei Române.
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- P. Papahagi 1900 = Per. Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, București.
- P. Papahagi 1905 = Per. Papahagi, *Basmе aromâne și glosar*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- P. Papahagi 1909 = Per. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- T. Papahagi 1922 = Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, Tipografia „România Nouă”.
- T. Papahagi 1932 = Tache Papahagi, *Aromânii. Grai, folclor, etnografie*, București, Facultatea de Filosofie și Litere din București.
- Pușcariu 1929 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. III, București, Cultura Națională.
- Rosetti 1968 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură.
- Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu 2007 = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române.
- Sârbu, Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amacord.
- Vasilu 1968 = *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, Editura Academiei Române.

Sigle

- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, Editura Academiei Române, 1974.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

DIARO = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Dicționar aromân (macedo-vlah) DIARO*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

ILR = *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1969.

Subiecți

DB = Dhori Bardhi, 73 ani, zidar, agricultor; până la 60 de ani a locuit în Grabova; în prezent, locuiește la Elbasan.

TB = Todî Buzo, 45 ani, om de afaceri, un fel de lider al aromânilor din Grabova; locuiește la Grabova și la Elbasan.

VB = Vanghele Bardu, 68 ani, zidar, agricultor; născut Grabova, unde a trăit până la vârsta de 28 ani; a venit în România în 1933. A locuit la Cociumari, județul Durostor, în Cadrilater, și apoi în satul Nisipari, județul Constanța. A fost anchetat de noi, în diferite perioade, în 1973, 1978, 1979.

VT = Vanghea Tavanghiu (Tavangiu), 80 de ani, născută în Grabova, unde a trăit până în anii 1960 ai secolului trecut; în prezent, locuiește în Elbasan. A fost anchetată de noi în 2012.

ROMANIAN METEOROLOGICAL TERMINOLOGY ON ATMOSPHERIC TEMPERATURE

ABSTRACT

As we have shown in our study *Denotație și conotație în termenii meteorologici din aromână* [Denotation and Connotation in the Meteorological Terms in Aromanian], published in the volume *Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice (științific versus popular)* [Romanian Meteorological Terminology of Atmospheric Phenomena (Scientific vs Popular)] (2015), there are numerous denominations of atmospheric phenomena in the Aromanian dialect which, phonetically and semantically, are closer, and sometimes almost identical to the corresponding terms in Daco-Romanian, and in the other dialects of the Romanian language, such as Megleno-Romanian and Istro-Romanian.

The language facts discussed in the present article, which focuses on the nomenclature used to express varieties of atmospheric temperature in Aromanian, when compared to those in Megleno-Romanian and Istro-Romanian, simply confirm this linguistic truth.

Keywords: *Aromanian dialect, atmospheric temperature, meaning, meteorological terms, voice.*